

Formatief handelen: ervaringen van leraren LO

Formatief handelen staat in het hele onderwijs in de belangstelling. Het wordt gezien als misschien wel de meest effectieve onderwijskundige interventie die je kunt doen om leren te bevorderen. Toch is er weinig bekend over wat er allemaal komt kijken bij het invoeren ervan, zeker binnen de LO. In een project met drie vo-scholen deed het lectoraat van Fontys Sport en Bewegen onderzoek naar de ervaringen van leraren LO.

| Lars Borghouts, Menno Slingerland en Gwen Weeldenburg

Formatief handelen is een effectieve aanpak om leerlingen te ondersteunen in hun leerproces, en om ze zelfstandiger te laten leren. Ook geeft het leraren inzicht in het effect van hun onderwijs, zodat ze bijstellingen kunnen doorvoeren waar nodig (Black & Wiliam, 2009). Formatief handelen bestaat uit een aantal kernstrategieën. Voor een uitgebreide uitleg verwijzen we graag naar een van onze eerdere artikelen (Weeldenburg & Slingerland, 2019). We geven hier alleen een korte samenvatting. Formatief handelen begint met feed-up. Dit is informatie die leerlingen (ver)krijgen over het doel van de les of lessenreeks en de bijbehorende succescriteria. Door *feedback* weten de leerlingen hoe ze op dat moment presteren op een taak of leeractiviteit, afgezet tegen de succescriteria. En vervolgens zorgt feed-forward ervoor dat leerlingen weten wat ze kunnen doen

om zichzelf verder te verbeteren. Leerlingen hebben bij voorkeur een actieve rol in het hele proces van formatief handelen. Bijvoorbeeld door met elkaar na te denken over succescriteria ('wat moet je doen om goed te verdedigen bij doelspelen?'), door zichzelf te beoordelen (*self assessment*), of elkaar tips te geven (*peer assessment*).

Hoewel er best veel aandacht is voor formatief handelen op scholen en in de (onderzoeks)literatuur, is er maar weinig bekend over het invoeren ervan. Dat geldt al helemaal voor de lessen LO, die qua didactiek en dynamiek vaak behoorlijk anders zijn dan andere lessen. Omdat wij benieuwd waren hoe leraren LO formatief handelen in de praktijk brengen, en waar ze

Hoe heb je formatief handelen toegepast in je lessen?

eventueel tegenaan lopen als ze het voor het eerst gaan invoeren, gingen we met drie scholen in Noord-Brabant een samenwerking aan. Dat leverde een aantal nieuwe inzichten op die ook voor andere vaksecties interessant kunnen zijn (Slingerland et al, 2024).

De opzet van het project

We wilden weten hoe de verschillende kernstrategieën van formatief handelen in de praktijk gebracht zouden worden, en wat de ervaringen van de leraren bij het voorbereiden en uitvoeren ervan zouden zijn. Om te beginnen verzorgden we daarom een studiedag over het onderwerp voor de scholen. Vervolgens gaven vijftien leraren zich op om mee te doen met het project, verdeeld over de drie scholen. Elke school kreeg voor het project een van ons als begeleider toegewezen.

Het project duurde zestien maanden en was verdeeld in twee fases: in de eerste fase gaven we extra informatie over het invoeren van formatief handelen en waren we vier keer op de scholen voor groepsbijeenkomsten.

Om de groepsbijeenkomsten goed te structureren gebruikten we een aanpak die was gebaseerd op *lesson study* (Borghouts et al, 2018). In de bijeenkomsten en via online contact hielpen we de leraren waar nodig met het uitwerken van de door hen gekozen lessenreeksen, waarin formatieve evaluatie-activiteiten zouden plaatsvinden. Elke leraar voerde deze vervolgens uit met de eigen klassen. In de tweede fase kregen de leraren minder ondersteuning waardoor ze zelfstandiger te werk moesten gaan bij het ontwerp en de uitvoering.

Om erachter te komen hoe de ontwikkeling en uitvoering van formatief handelen verliep, hielden alle leraren voorafgaand aan en na afloop van elke lessenreeks, een logboekje bij dat gestructureerd was rondom een aantal vaste reflectievragen. Bijvoorbeeld: 'Hoe heb je feed-up/feedback/feed-forward toegepast in je lessen?' 'Welke verwachtingen heb je vooraf over het verloop van de lessen' en 'Hoe voelde je jezelf tijdens de uitvoering van de lessen?'. Om nog meer te

Ik sta nu meer in de groep en heb meer interactie met de leerlingen

weten te komen voerden we met elke vaksectie ook nog een groepsinterview uit. Die interviews werden achteraf letterlijk uitgeschreven en samen met de logboekjes geanalyseerd volgens een gestructureerde kwalitatieve onderzoeksmethode (framework-analyse).

Toepassing van strategieën

Hoewel we in het begin van het project veel aandacht besteedden aan het toelichten en toepassen van de formatieve kernstrategieën, vonden de leraren het aanvankelijk best lastig om deze in de praktijk te brengen. Dat begon ermee dat het veel tijd kostte

om goede, transparante leerdoelen en succescriteria te formuleren. Dit is een belangrijk startpunt voor effectief onderwijs, en zeker voor formatief handelen. Zonder heldere leerdoelen en succescriteria kun je immers geen goede feed-up, feedback en feed-forward realiseren. De meeste leraren gaven aan dat ze dit normaal gesproken ook niet gewend waren om te doen. Dat veranderde gedurende het project. Zoals een leraar aangaf: 'Wat ik echt compleet anders ben gaan doen is heel duidelijk zijn over wat het leerdoel is, wat hun eigen doel is, en hoe ze dat kunnen bereiken'. Hoewel ze opmerkten dat het best veel tijd kostte om dit voor elkaar te krijgen, ook in de les, vonden ze het uiteindelijk wel de moeite waard. Leerlingen kregen veel meer inzicht in waar ze in de les eigenlijk mee bezig zijn, en waarop hun prestaties beoordeeld worden. Om leerlingen meer te betrekken bij het formatief handelen maakten veel leraren gebruik van *peer assessment*, waarbij leerlingen elkaar aan de hand van succescriteria tips en tops gaven. Ze hadden het idee dat dit ertoe leidde dat leerlingen zelf-kritischer werden en beter in staat waren om te reflecteren op hun eigen niveau en wat ze nog wilden leren. Tegelijk merkten ze op dat leerlingen niet altijd even goed waren in het geven van feedback, en dat ze het op een gegeven moment ook wel zat werden: 'Ze wilden gewoon verder gaan en spelen'.

Wat vonden de leraren ervan?

Leraren hadden in het begin van het project hun twijfels of leerlingen wel zouden willen meewerken, en of ze het formatief handelen wel serieus zouden nemen. Die twijfels verdwenen echter

Een deel van de leerlingen was gemotiveerder en enthousiaster

bij veruit de meesten in de loop van de tijd. Waar in fase 1 uit de logboeken nog enige onzekerheid en twijfel sprak, veranderde dat in enthousiasme gedurende fase 2. Leraren keken ernaar uit om te experimenteren met formatief handelen in hun lessen. Een deel van de aanvankelijke onzekerheid kwam doordat leraren merkten, dat ze door het toepassen van formatief handelen een andere rol moesten vervullen. Waar de meesten gewend waren om veel directe instructie te geven, vereiste formatief handelen een meer coachende en begeleidende rol. Zo zei een leraar: 'Normaal gesproken geef ik heel gestructureerde lessen. Ik had er in het begin wat moeite mee, het is nu wat lossier, meer chaotisch, maar wel gestructureerde chaos.' En een andere merkte op: 'Ik sta nu meer in de groep, en heb meer interactie met de leerlingen.' Al met al waren de leraren zeker in fase 2 enthousiast over de werkwijze. Sommigen merkten op dat een deel van de leerlingen gemotiveerder en enthousiaster was. Aan de andere kant waren er ook enkelen die hun twijfels hielden omdat volgens hen leerlingen harder hun best doen wanneer er een cijfer gegeven wordt. Overigens sluiten formatief handelen en cijfers geven elkaar niet uit; ze kunnen in balans met elkaar het leerproces juist versterken (Borghouts, 2019; Krijgsman et al., 2023).

Barrières bij invoeren van formatief handelen

Ondanks de over het geheel genomen positieve ervaringen, was er ook een aantal barrières. Zo gaven leraren aan dat het zonder externe hulp nooit was gelukt om formatief handelen goed in te voeren. De begeleiding zorgde niet alleen voor de nodige informatie en tips, maar werkte ook als een 'stok achter de deur'. Het (samen) ontwikkelen van lessen met daarin formatieve activiteiten kost immers tijd en die tijd is normaal gesproken lastig vrij te maken. Ook spraken sommige leraren hun bezorgdheid uit over een toename in administratie en een afname in actieve beweegtijd, vanwege langere instructie en de tijd die nodig is voor feedback. Tenslotte is het voor formatief handelen van belang dat leerlingen in staat zijn om

op een goede manier feedback te geven en te ontvangen. Daarom is het aan te raden om ze niet te ingewikkelde observatie-opdrachten en succescriteria te geven. En dan nog vergt het enige sociale en communicatievaardigheden. Kortom, formatief handelen invoeren in het onderwijs kost niet alleen tijd en moeite voor leraren, maar ook voor leerlingen.

Concluderend bleek in het project dat het mogelijk is om formatief handelen in te voeren bij LO en dat leraren over het geheel genomen tevreden waren met de resultaten. Tegelijk was het niet eenvoudig om ermee te starten en kostte het een behoorlijke tijdsinvestering van zowel leraren als begeleiders. Uit eerdere onderzoeken is bekend dat onderwijskundige vernieuwingen tijd nodig hebben en pas goed van de grond komen wanneer leraren de effecten ervan terugzien bij hun leerlingen (Guskey & Yoon, 2009). Dat werd nog eens bevestigd in ons project: aan het einde ervan gaven de betrokken leraren aan, dat ze het gevoel hadden nog maar aan het begin te staan van een echte verandering in denken en werken. Al met al onderstreept ons onderzoek de noodzaak om zowel in de lerarenopleidingen als in nascholingsaanbod, te (blijven) investeren in de benodigde kennis en vaardigheden voor formatief handelen. ●

Bronnen

Scan of klik [hier](#) naar de bronnen

Contact

l.borghouts@fontys.nl

Lars Borghouts, Menno Slingerland en Gwen Weeldenburg zijn opleidingsdocenten aan Fontys ALO Eindhoven en werkzaam als onderzoekers binnen het lectoraat Move to Be van Fontys Sport en Bewegen, Eindhoven

Foto's

Anita Riemersma

Kernwoorden

formatief handelen, feed-up, feedback, feed-forward